

Kulturno nasleđe vojvođanskih Hrvata u funkciji očuvanja nacionalnog identiteta

dr Snežana Besermenji

dr Vladimir Stojanović

*Rad je urađen u okviru projekta “Kulturni turizam u funkciji očuvanja nacionalnog identiteta vojvođanskih Hrvata”, koji finansira Pokrajinski sekretarijat za visoko obrazovanje i naučnoistraživačku delatnost (Službeni list APV br.21/2019).

Abstrakt: Kulturno nasleđe vojvođanskih Hrvata u funkciji očuvanja nacionalnog identiteta ima odlučujuću ulogu. Zato je očuvanje kulturnog nasleđa ove manjinske zajednice. Ono sa jedne strane uživa pažnju države matice, iz koje je zajednica potekla, a sa druge strane uživa pažnju države u kojoj je to kulturno nasleđe stvarano i u kojoj se ono čuva. Najvažniju ulogu u očuvanju kulturnog nasleđa imaju upravo pripadnici te zajednice, kao i legetimne elite.

Ključne reči: kulturno nasleđe, nacionalni identitet, Hrvati, Vojvodina.

Uvod:

Društveni identitet u tradicionalnim sistemima počinje se formirati od ideje mesta i to ne samo mesta porekla, nego i čitavog skupa u prostoru utemeljenih i institucionalizovanih odnosa. Veliki deo osobnosti pojedinaca, kao člana etničke grupe nastaje iz održene ideje mesta, lokaliteta, kao društvenog konteksta odnosa sa pripadnicima drugih etničkih grupa. Biti vezana za neko mesto ne znači samo imati poreklo, nego i društvene korene i osobine svojstvene za vrstu osobe kakava je dotični pojedinac (Rosen, 1984). Jedna od najstarijih institucija jeste etnička institucija (Parsons, 1978). Etničnost se posmatra kao jedan od evolucijski nastalih oblika organizovane ljudske populacije, koja za osnovnu funkciju ima očuvanje i proizvodnju znanja (Parsons, 1951). Etničke distance u psihološkom smislu predstavlja stepen mogućeg povezivanja i saradnje pojedinaca iz različitih grupa, kao i meru psihološke bliskosti ili udaljenosti pojedinaca u odnosu na neku tipičnu etničku grupaciju. Taj stepen bliskosti u odnosima, do kojeg je osobama iz jedne društvene grupe spreman da stupi sa pripadnikom druge, obično manjinske, ukazuje na stepen udaljenosti. On varira od od nepristajanja na življenje u istoj državi, preko spremnosti na zajedničko obavljanje posla, pa sve do braka sa pripadnicima druge društvene grupe (Trebješanin, 2004).

Kulturno nasleđe je termin, koji nije uvek značio isto, a koncept kulturnog nasleđa se menja u poslednjim decenijama. Ono održava sliku prošlosti, ali i “živu” kulturu (<http://en.unesco.org>). Zahvaljujući svom poreklu i različitim uticajima, koji su ga oblikovali kroz istoriju, kulturno nasleđe je od neprocenjive vrednosti za kulturne različitosti, kao izvor bogatstva i kreativnosti. Ono ukazuje na obrazovni, kulturni i civilizacijski nivo razvoja održenog naroda, kao i čovečanstva u celini (Sklabinski, 2011). Prema UNESCO-u kulturno nasleđe je klasifikovano u petnaest kategorija, od kojih svaka ima održene karakteristike, koje je opisuju i održuju, a to su: arheološka nalazišta, dela sa spomeničkim i umetničkim svojstvima, prostorne kulturno-istorijske celine, znamenita mesta i spomen obeležja, folklorno nasleđe, manifestacione vrednosti, ustanove kulture, kulturni pejzaži, kulturne rute, podvodno kulturno nasleđe, dokumentaciono i digitalno nasleđe, verovanja, jezici, muzika i pesme, literature. Dobra kulturnog nasleđa, prema UNESCO-u, mogu se podeliti na materijalna i nematerijalna, pokretna i nepokretna. Materijalna dobra kulturnog nasleđa su istorijska mesta, zgrade, spomenici i slično, a ona mogu biti pokretna i nepokretna. Nepokretna dobra kulturnog nasleđa su spomenici, grupe građevina i lokaliteti. Nematerijalna dobra kulturnog nasleđa su usmene tradicije, rituali, događaji, znanja, kao i veštine, koje služe za proizvodnju tradicionalnih zanata.

Očuvanje kulturnog nasleđa manjinskih zajednica specifično je kao i celokupna manjinska problematika. Ono sa jedne strane uživa pažnju države matice, iz koje je zajednica potekla, a sa druge strane uživa pažnju države u kojoj je to kulturno nasleđe stvarano i u kojoj se ono čuva. Ipak, najvažniju ulogu u očuvanju kulturnog nasleđa jedne manjinske zajednice imaju upravo pripadnici te zajednice, koji sami, iako krhkih kapaciteta, imaju pravo, ali i obavezu, da stvaraju mehanizme očuvanja i unapređenja svog nasleđa, kao i da usmere pažnju nacionalnih strategija (države čiji su građani i države matice), ka istinskim vrednostima i kulturnim tekovinama (Sklabinski, 2011).

Hrvati u etničkoj strukturi Vojvodine

Razvoj etničke strukture na prostoru Vojvodine tokom 20.veka, može se podeliti u više faza. Prva faza je dominacija Austrougarske do 1918.godine, a nju karakteriše porast broja stanovnika u svim etničkim grupama, što je posledica visokog prirodnog priraštaja. Najdinamičnije je rastao broj Mađara, jer broj Mađara u period između 1880. i 1910.godine, porastao je u jugoistočnoj Bačkoj za 66,3%, u srednjem i južnom Banatu za 82,3%, a u Sremu za 130% (Kocsis, 1995). U vreme austrougarske dominacije, tačnije 1900.godine, u Vojvodini je živelo 1.432.748 stanovnika, ali je nacionalni sastav stanovništva u procentima bio veoma različit. U to vreme Srpsko stanovništvo je bilo najbrojnije sa 33,7%, ali su Mađari tada činili 26,4% stanovništva, Nemci 23,5% stanovništva, Rumuni 5,2% stanovništva, Slovaci 3,8% stanovništva, Hrvati 2,3% stanovništva i Rusini 0,9% stanovništva. Posle Prvog svetskog rata, broj svih etničkih grupa je u porastu, osim Mađara i Rumuna. Broj Mađarskog stanovništva je opao, do tadašnji državni službenici i inteligencija se iselila u matičnu zemlju, a broj Rumuna se smanjio, jer je tada u neposrednoj blizini bila granica njihove matične države. Ekstremni porast je registrovan kod Hrvata, što je posledica promene u izjašnjavanju do tadašnjih Bunjevaca, odnosno, njihovim konvertovanjem u Hrvate. U međuratnom period, u Vojvodinu je kolonizovano Srpsko dobrovoljačko stanovništvo, tačnije oko 48 hiljada Srba, pa je došlo do povećanja broja Srba u Vojvodini. Drugi svetski rat je značajno uticao na promenu etničkog sastava stanovništva u Vojvodini, jer je došlo do iseljavanja (u organizaciji Wermacht-a) i proterivanja Nemaca iz Vojvodine, a zatim su u njihova naselja doseljeni stanovnici iz čitave Jugoslavije. Od ukupno 225.696 kolonista, njih 162.447 su bili Srbi, 40.176 Crnogorci, 12.000 Makedonci, 7.134 Hrvati, 2091 Slovenci (Gaćeša, 1984).

U Autonomnoj Pokrajini Vojvodini prema popisu iz 2011.godine, evidentirano je 1.931.809 stanovnika, od kojih su 2,43% ili tačnije 47.033 stanovnika Hrvati. Oni su naseljeni u Sremu i severozapadnoj Bačkoj, ali ni u jednoj opštini nemaju apsolutnu većinu. Na prostoru Vojvodine, najveći broj Hrvata je evidentiran 1921. godine, kada je bilo 129.788 Hrvata, koji su predstavljali 8,5% stanovništva Vojvodine (Kicošev, Njegovan, 2013). U period između dva svetska rata, Hrvati su predstavljali 7,5% od ukpnog broja stanovnika u Vojvodini. Ni u jednoj sredini nisu bili dominantni, ali u nizu opština su bili drugi po brojnosti, kao u Beočinu, Indiji, Rumi, Sremskoj Mitrovici, Subotici i Šidu.

Kulturno nasleđe vojvodanskih Hrvata

Kulturno nasleđe vojvodanskih Hrvata predstavljaju manifestacije, muzika, folklorno nasleđe, jezik i Hrvatske rimokatoličke crkve kao kulturna dobra od velikog značaja.

Manifestacije

Da bi manifestacija bila uspešna od velikog je značaja lokalna zajednica, koja direktno ili indirektno utiče na pet determinant podrške, a to su: uočene prednosti od strane lokalne zajednice, subjektivni troškovi, egocentrične vrednosti, nivo zabrinutosti lokalne zajednice i vezivanje unutar zajednice, kao i vezivanje međusobno među zajednicama (Dogan, Kendall, 2006). Pozitivan uticaj manifestacija na lokalnu zajednicu je poboljšanje pozitivne slike i imidža destinacije, podsticaj za razvoj i bolje održavanje postojeće infrastructure, povećanje ponosa lokalnog stanovništva, ekonomski efekti, davanje prilike za zapošljavanje i volonterizam, identifikacija i promocija lokalne zajednice od regionalnog do

međunarodnog nivoa, usmeravanje mladih i smanjena stopa kriminala i devijantnih aktivnosti u društvu, povećan stepen komunikacije i druženja (Janeczko 2002, Evans 2003). Hrvati u Vojvodini organizuju manifestacije radi proslave nacionalnih praznika, značajnih događaja i jedinstvenih kulturnih ostvarenja. Postoje različiti načini kategorizacije i grupisanja, a manifestacije vojvođanskih Hrvata mogu se podeliti na tradicionalne, književne, likovne, muzičke, versko-kulturne i ostale manifestacije. Veoma su česte lokalne manifestacije, koje kreira lokalna zajednica. Takve manifestacije se organizuju u gotovo svakom mestu, gde živi hrvatska manjinska zajednica. One imaju brojne pozitivne efekte, poput buđenja osećaja ponosa u zajednici i jačanja osećaja pripadnosti. One takođe mogu pomoći da ljudi steknu nove ideje i iskustva, podstaknu ih na umetničke aktivnosti i potenciranje tolerancije i različitosti. Hrvatska manjinska zajednica organizuje i veliki broj festivala, jer oni predstavljaju javne tematske proslave, koji kao specijalni događaji predstavljaju kontinuirani i povezan program aktivnosti. Manifestacije vojvođanskim Hrvatima doprinose osećaju ponosa i revitalizaciji tradicije, kao i poboljšanju njihovog imidža i uvođenje novih i izazovnih ideja. Hrvati u Vojvodini organizujući 46 manifestacija uspešno čuvaju svoju kulturu i prenose svoju tradiciju sa generacije na generaciju, a samim tim doprinose unapređenju kulturnog potencijala čitave Vojvodine (Besermenji, Pivac, 2019, 428).

Muzika

Muzika jedne etničke grupe je kulturno nasleđe, koje određuje određeno područje ili razdoblje, svedoči o društvenim pojavama, odnosno uslovima društveno-ekonomskog i kulturno-istorijskog razvoja u određenim razdobljima, kao i značajnim događajima. Hrvatska manjina u Vojvodini postoji kao etnička zajednica od srednjeg veka i kao takva je doprinosila sadržajnom kulturnom razvoju ovog prostora, a posebno se izdvajala originalnom tradicionalnom muzikom. Glazba, odnosno muzika je danas iskorišćena od hrvatske etničke zajednice za organizovanje sledećih festivala: Festival Bunjevačkih pisama, Festival hrvatskih duhovnih pesama HOSANAFEST, Festival marijanskog pučkog pjevanja, Godišnji koncert HKPD Đurđin, Koncert Velikog tamburaškog orchestra, Mikini dani, Smotra hrvatskih tamburaških sastava, Večeri i noći Ilije Žarkovića Žabara. Josip Andrić i Julij Njikoš su doprineli popunjavanju melografije vojvođanskih Hrvata. Oni su sakupili narodne pesme i izdali zbirke notnih zapisa, a Andrić je komponovao opere i operete na osnovu bunjevačkih i šokačkih pesama (Besermenji, Blešić, 2016, 622-623). Kulturno nasleđe u vidu muzike hrvatske manjine u Vojvodini ima svoju vrednost, kao važna osnova kulturne raznolikosti i društvenog razvoja.

Folklorno nasleđe

Folklor obuhvata kulturnu baštinu jednog naroda sačuvanu u narodnim predanjima, običajima, nošnji, rukotvorinama i muzici, u kojima je stvaralac obično anonimn (Klajn, Šipka, 2006). Tvorac ovih dobara je narod, koji svoje iskustvo stiče uglavnom nasleđem. Ono se prenosi sa generaciju na generaciju, tačnije tradicijom, koja se stvara u određenim uslovima i koja se stvara od sebe i razvija na sopstveni način (Pavlović, 2001). Hrvatska nacionalna zajednica u Vojvodini ima veoma raznovrsne tekovine folklornog stvaralaštva čije negovanje i čuvanje je od izuzetnog značaja za očuvanje nacionalnog identiteta. Ono je očuvano kroz etno kuće, narodnu nošnju i običaje. Narodno graditeljstvo predstavlja arhitekturu, koja je zasnovana na praksom stečenom saznanju tradicionalnog zanatskog umeća. Ona je prilagođena fizičko-geografskim karakteristikama određenog podnevlja, na osnovu kojih su formirana i tradicionalna znanja. Autentično folklorno nasleđe vojvođanskih Hrvata je najbolje očuvana u etno kućama, kao što su: "Didina kuća" u Baču, "Šokačka kuća" u Sonti, "Etno salaš Balazević" u Donjem Tavankutu, etno kuća "Mali Bodrog" u Monoštru. Zatim nošnja, kao deo materijalne kulture svake etničke zajednice i po njenim odlikama uočavaju se razlike među pojedinim etničkim grupama, po njima se može odrediti društveni status pojedinaca i doba starosti. Nošnja se deli na mušku i žensku, na letnju i zimsku, na radnu nošnju i nošnju za svečane prilike (Bosić, 2006). Narodna nošnja vojvođanskih Hrvata, može se podeliti na šokačku i bunjevačku, a ona se najčešće oblači prilikom organizovanja događaja sa etnolološkim karakteristikama. Običaji kao deo folklornog nasleđa vojvođanskih Hrvata su brojni, ali se mogu neki izdvojiti kao naprimer, pokladni običaji. U delu Bačke, u kojem žive Šokci, čuvaju se i održavaju se

pokladni običaji “Tute”. Već deset godina organizaciju ovog običaja preuzelo je na sebe HKPD” Matoš” iz Plavne (Cepelić, 1914; Sekulić, 1991).

Jezik

Nacionalni identitet se čuva očuvanjem jezika, što je naročito izraženo kada deo nekog naroda živi odvojen od svog matičnog naroda (Rajić, Vujkov, 2013). Ustav Republike Srbije („Službeni glasnik RS”, br.83/06) u članu 10. utvrđuje da je u Republici Srbiji u službenoj upotrebi srpski jezik i ćiriličko pismo, s tim što se službena upotreba drugih jezika i pisama uređuje zakonom, na osnovu Ustava Republike Srbije. Uz to, odredbom člana 79. precizirano je pravo pripadnika manjinskih nacionalnih zajednica na očuvanje posebnosti, što podrazumeva pravo upotrebu svog jezika i pisma. Statut AP Vojvodine („Službeni list APV“, br. 20/2014) u članu 24. stav 1. utvrđuje da su u organima i organizacijama AP Vojvodine u službenoj upotrebi srpski jezik i ćiriličko pismo, mađarski, slovački, hrvatski, rumunski i rusinski jezik i njihova pisma. Pored toga, u stavu 2. propisano je i da organi AP Vojvodine u okviru svojih nadležnosti preduzimaju mere u cilju doslednog ostvarivanja zakonom uređene službene upotrebe jezika i pisama nacionalnih manjina - nacionalnih zajednica. Uz naveden statut AP Vojvodine, očuvanju jezika hrvatske manjine u Vojvodini doprineli su i pojedinci, kao književnik Balint Vujkov, koji je sakupljao dela narodne književnosti i sačuvao ga od zaborava. Neophodno je širiti svest o lepoti narodnog govora, odnosno ikavice među Hrvatima u Vojvodini, prvenstveno događajima vezanim uz tradiciju, objavljivati tekstove na ikavici i njenim proučavanjem. Veće ikavice u Stanišiću je na dobrom putu, jer inicira nove forme okupljanja i delovanja, uključujući pripadnike različitih lokalnih govora, a tako doprinosi očuvanju kulturne baštine vojvođanskih Hrvata, pogotovo očuvanje ikavice, kao njihovog narodnog jezika. Zatim, književna priredba “Dani Balinta Vujkova”, čiji je osnovni cilj valorizacija Vujkove zaostavštine, kao i očuvanje ikavice, narodnog govora bačkih i sremskih hrvata. Na ovoj višednevnoj manifestaciji tematizira se i savremeno književno stvaralaštvo Hrvata u Podunavlju.

Hrvatske rimokatoličke crkve kao kulturna dobra od velikog značaja

Zakonom o zaštiti kulturnih dobara iz 1977. godine, prvi put se u sistemu pravne zaštite uvodi i kategorizacija kulturnih dobara, koji uz manje izmene važe i danas. U zavisnosti od značaja, kulturna dobra se grupišu u tri kategorije, a to su: kulturna dobra, kulturna dobra od velikog značaja i kulturna dobra od izuzetnog značaja (Milić i dr. 1998). Na prostoru Vojvodine postoji veliki broj rimokatoličkih hrvatskih crkvi, ali deset predstavlja kulturno dobro od velikog značaja, jer svedoče o društveno-ekonomskom i kulturno-istorijskom razvoju Hrvata na prostoru Vojvodine. To su: crkva Svete Marije u Moroviću, crkva Svetog trojstva u Kukujevcima, crkva Svetog Petra u Indiji, crkva Svetog Mihajla u Erdeviku, crkva Svetog Ivana Nepomuka u Gibarcu, crkva Svetog Petra u Baču, crkva Svetoig Mihajla u Novom Slankamenu, crkva Uzdizanja časnog krsta u Rumi, crkva Svete Marijue u Novim Banovcima i crkva Uznesenja Bogorodice u Bajši. Estetska vrednost ovih sakralnih objekata je veoma visoka zbog očuvane arhitekture i umetničkih dela. Istorijska vrednost je takođe visoka, jer se njihovo postojanje uvek može povezati sa nekim istorijskim događajima, prvenstveno za hrvatsko stanovništvo u Vojvodini. Kao takava, oni nas upoznaju sa istorijom hrvatskog stanovništva i njihovim relijskim običajima, a samim tim oni imaju veoma veliku edukativnu vrednost. Ove crkve su mesto okupljanja Hrvatskog stanovništva, kako u vreme bogoslužjenja, tako i u vreme značajnih verskih praznika, pa je njihova društvena vrednost veoma značajna. Ovi sakralni objekti imaju i značajnu naučno-istraživačku vrednost, jer su predmet proučavanja istoričara, muzeologa i arheologa.

Osetljivost ovih sakralnih objekata je značajna, jer su uglavnom izgrađeni u 18. i 19.veku, zbog čega se na svima sprovodila reparacija. Plan upravljanja nad njima se sprovodi u okviru nadležne Biskupije, koja sprovodi i regularni monitoring i održavanje, uz obaveznu podršku lokalne zajednice. Oblast investiranja je u nadležnosti države, jer su kulturna dobra od velikog značaja (Besermenji, Pivac, 2015). U vreme ratnih događanja, koja su počela 1992.godine na prostoru Zapadnog Balkana i na prostoru Vojvodine, izvesni pojedinci su podmetali požare ili minirali rimokatoličke crkve Hrvata. Takva događanja imamo i u

neposrednoj prošlosti, kao kada je rimokatolička crkva Sveta Ana u Neštinu 2011. godine, od strane jedne osobe podmetnut požar. Međutim, ako se sagleda stav Republike Srbije i AP Vojvodine, može se zaključiti da je on krajnje odgovoran i da se značajna sredstva odvajaju za reparaciju i eventualnu rekonstrukciju rimokatoličkih crkvi Hrvata u Vojvodini (Besermenji, Pivac, 2015).

Zaključak:

Za očuvanje nacionalnog identiteta vojvođanskih Hrvata su prvenstveno zadužene, u smislu iniciranja, legitimne elite, kao što su sveštenici, istraživači u humanističkim naukama, književnici, umetnici, identitetski profesionalci i preduzetnici. Uz obrazovanje na maternjem jeziku, informisanje i književna dela na hrvatskom jeziku, od velike je važnosti i očuvanje verskog identiteta. Kao nacionalna manjina, vojvođanski Hrvati dobijaju finansijsku pomoć R.Srbije i AP Vojvodine, ali bez dovoljne pomoći matice, neće moći da se odupru snažnom kulturološkom i jezičkom uticaju većinskog naroda. Tačnije, bez podrške matice, mlađim generacijama, biće veoma teško da se odupru asimilaciji i očuvaju svog jezika, tradicije i običaja. Redefinisanjem nacionalnog identiteta Hrvata u Vojvodini i brendiranjem istorijskih, kulturnih i ekonomskih tekovina u domaćoj i svetskoj javnosti, obezbedilo bi se očuvanje njihovog nacionalnog identiteta.

Literatura:

Besermenji S. Pivac T. (2015): Rimokatoličke crkve Hrvata u Vojvodini. Kultura Polisa br.28, Institut za Evropske studije Beograd,Beograd, st. 457,460.

Besermenji S. Blešić I. (2016): Muzika vojvođanskih Hrvata u funkciji očuvanja nacionalnog identiteta. Kultura Polisa br.31, Institut za Evropske studije Beograd,Beograd, st .622-623.

Besermenji S. Pivac T. (2019): Manifestacije u funkciji očuvanja nacionalnog identiteta vojvođanskih Hrvata. Kultura Polisa br.39, Institut za Evropske studije Beograd,Beograd, st. 428.

Bosić M. (2006): Radna odeća paora u Vojvodini. U: Zemljoradnja u Vojvodini. KID PČESA, Novi Sad, st.671-677.

Dogan G. Kendall K.W. (2006): Hosting Mega events: Modeling Locals Support. Annals of tourism research, vol.33, Issue 3, pp 603-623.

Cepelić M. (1914):Tri dana med Bunjevcima i šokcima. Subotička danica, Subotica str.55-74.

Sekulić A. (1991): Bački Hrvati, narodni život i običaji.Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, str.269-288.

Sklabinski M. (2001): Kulturno nasleđe. Dostupno na internet www.slovackizavod.org.rs/sr/kulturno-nasledje (pristup 2019).

Gaćeša, Nikola (1984): Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1945-1948. Matica srpska, Novi Sad.

Klajn I. Šipka M. (2006): Veliki rečnih stranih reči I izraza. Prometej, Novi Sad.

Kičošev S. Njegovan D. (2013): Razvoj etničke i verske strukture Vojvodine. Prometej, Novi Sad, st.12 i 25

Kocsis, Károly (1995): Hungarian Minorities in the Carpathian Basin, Matthias Corvinus publishing, Toronto-Buffalo.

Milić M.i dr. (1998): Spomeničko nasleđe Srbije. Republički zavod za zaštitu spomenika kulture, Beograd.

Parsons T.(1951): The Social System. Fre Press, New York.

Parsons T. (1978): Action Theory and the Human Condition. Fre Press, New York.

Pavlović S.D. (2001): Naša kulturna dobra I turizam Turistička štampa, Beograd, st. 1-141.

Rosen L. (1984): Bargaining for Reality: tha Construction of Social Relations in a Muslim Community. University Press, Chicago.

Trebješanin Ž. (2004): Rečnik psiholoije, treće izdanje. Stubovi kulture, Beograd.

Vujkov B. (2013): Cviće i kamen.

<http://en.unesco.org>